

„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magáénak érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlbaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a bíres sort új sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

„Szeged számomra az elveszett Paradicsom”

VALLJA KASS JÁNOS GRAFIKUMMŰVÉSZ

*Mindannyian hasonlók vagyunk.
Ha zártak ki is nyithatók.
Ha nyitottak bezárhatók.
Ha vérzők behegedhetők.
Ha épek fölsebezhetők.
Ha rabok fölzsabadíthatók.
Ha szabadok megköltözhetők.
Ha fényesek elhomályosíthatók.
Ha sötétek is megvilágosíthatók.*

(Somlyó György: Kis ballada a fejekről
– Kass János kiállítása elé – 1972.)

(Fotó: Veréb Simon)

Karácsony másnapján ünnepli 70. születésnapját Kass János grafikusművész, Szeged város díszpolgára. Az európai rangú képzőművész ezernyi szállal kötődik a városhoz. 1897-ben nagyapja építtette, majd üzemeltette a legendássá vált Tisza-parti Kassa Szállót, amely nem csupán egy idegenforgalmi, vendéglátóipari egység volt, hanem a régió szellemi, művészeti életének meghatározó centruma. Kass Jánost a világgazdasági válság kisgyermekként szakította el Szegedtől, ahová csak évtizedekkel később talált vissza. Bár ma is Budán van otthona, 1985-ben önálló galériája nyílt a szegedi Vár utcában. Művészete azonban nem csupán helyi értékű, Cambridge-ben, a Fitzwilliam Múzeumban – ahol külön kabinetben mutatják Dürer és Rembrandt képeit – nyolcvan lapját állították ki. A Shakespeare-drámák ihletésére készült teljes grafikai sorozata a Stratfordi Királyi Shakespeare Társulat Múzeumban tekinthető meg. Láthatók munkái Bathban, Svájcban és különböző magángyűjteményekben szerte a világon. Bélyegei a Földgolyó minden tájára elvitték művészetét, ahogyan barátja, Juhász Ferenc fogalmazott: ez az ő világ-madárvonulása. Virtuóz technika, áradó fantázia jellemzi munkáit, s amiért oly sokan zárták szívükbe: egy polihisztor humanizmusa sugárzik valamennyiből.

– *Önéletrajzi írásában roppant plasztikusan ír gyermekkoráról, az aranykornak nevezett első szegedi évekről, Móra kék szeméről, Móricz hatalmas óraláncáról, a mindig feketében járó Juhász Gyuláról. Kisgyermekként szakadt el szülővárostól, s csak hosszú évtizedekkel később talált újra vissza...*

– A diktatúra idején – mint „burzsoá ivadék” – sokáig persona non grata voltam Szegeden. Amikor az ötvenes években egyszer Hódmezővásárhelyre mentem, és a vonat csak reggel indult tovább Szegedről, a szállodában akartam tölteni az éjszakát. Alighogy ledobtam magamról a kabátom, már kopogtattak is az ajtón. A személyi igazolványt ugyanis le kellett adni, én pedig rajta voltam a feketelistán...

Mindig vonzást éreztem Szeged iránt, talán mert a gyermekkori élményeim olyan elementárisak voltak. Móricz Zsigmond és Móra Ferenc szinte naponta megfordult nálunk. Emlékszem, nyaranta gyakran kimentünk Újszegedre. Emlékszem a magunkkal vitt kenyér és szőlő ízére, amit a Ligetben eszegettünk meg. A Tiszának olyan eredendő ereje van – épp Gregor Józseffel beszélgettünk erről nemrégiben –, ami egy életre ideköti az embert. Mindig úgy éreztem, Szeged számomra az elveszett Paradicsom. Gyermekkoromban menekülésszerűen kellett távoznunk. Kint játszottam a Stefánián, emlékszem, épp az egyik padon ültem, amikor jött a portás, és közölte: a gyerekek délután kettőkor indulnak anyukával a nagyszülőkhöz Budapestre. Nagy muraközi lovak vontatta nehéz, vasalt kerekű társzekerekre rakodták fel a képeket, a szőnyeget, a csillárokat, s mindent, amit mozdtítani lehetett. Anyám családja – akkor még tartott a világgazdasági válság – három bérházat adott el Pesten, hogy a szállóra felvett jelzőlogókölcstől kifizessék. Csak évtizedekkel később, Bátyai Jenő barátomtól tudtam meg, hogy pontosan mi történt: amikor a pesti bank átutalta a pénzt a szegedi bank folyószámlájára, és az itteniek meggyőződtek róla, hogy megérkezett hozzájuk, azonnal bejelentették a csődöt. Minden jól meg volt szervezve, meg akarták kaparintani a Kass Szállót. Az épület igazi tulajdonos nélkül azóta is vergődik, züllik, sajnos ide jutott, ahol most van. Azóta valójában senki sem tett bele, mindig csak kirabolták. Kívülről ugyan Patyomkin-módon be van mázolva, de koncepció nélkül építettek rá, és csak szórták a pénzt. Úgy tűnik, arra nem gondoltak, hogy egy száz szobás szállodat üzemeltetni is kellene.

– *Az épület júniusban, az Országos Színházi Találkozó idején újra megtelt étellel, előadásokat is tartottak benne, kávéházként is üzemelt, rövid időre egy kicsit nemcsak fesztivál, hanem a város társasági életének központjává, igazi találkozóhellyé vált...*

– Boldogan láttam, hogy megtelt étellel, mert ez is azt bizonyította, a városnak, az igényes szegedi polgároknak szükségük van egy ilyen találkozóhelyre. Jól emlékszem, gyerekkoromban körfotelek voltak a szálló földszintjén. Az egyikben Móricz is sokszor ült, s mindig rengetegen vették körül. Pezsgő, élénk társadalmi, irodalmi élet jellemezte akkoriban Szegedet.

– *Miután kisgyermekként elszakadt Szegedtől, mennyire ápolták a családi tradíciókat? Mennyire volt fontos, hogy egykor nagyapja a város egyik leggazdagabb polgáraként sokak számára követendő példa volt itt, a Tisza-partján?*

– Erről nagyon nehéz beszélnem. A családom a világgazdasági depresszió után teljesen szétesett, anyám súlyos beteg lett. Mi lettünk a szegény rokonok. Tulajdonképpen anya és igazi család nélkül nőtem fel. Azután jött a háború, amely családunk külön-

böző ágait, de talán szinte az egész a polgári középosztályt tönkretette. Volt, aki főbelőtte magát Ausztriában, volt, aki elmenekült. Lili unokahúgom – aki egyetemista korában Baróti Dezsővel, Radnóttal, Budayval volt barátságban – szabadabb élet reményében elment Szegedről. Először egy grófi családnál, Mádon volt nevelőnő, s hogy szembeforduljon a szüleivel, férjhez ment az ottani patikushoz. 1951-ben a sárospataki művésztelepen dolgoztam, onnét átkerkeztem hozzájuk Mádra. Négy klottgatás, igazi falusi parasztgyerekekkel fogadott. Hosszú évek után akkor találkoztunk először. Elképesztő szegénységben éltek, mert a férje meghalt, és a háború végén az oroszok ledarálták az egész környéket, az összes pincét feltörték, mindent kifosztottak. Ott állt totális proletársorban egy abszolút európai színvonalon oktató, művelt asszony. 1848-ban Kossuth 20 ezer embert tudott megnyerni Szegeden a szabadságharc ügyének, ötven évvel később, a millennium táján egy olyan polgárcsalád, mint a mienk, európai műveltséget és kitekintést igyekezett adni a gyermekeinek. Nagyapám három gyerekét Svájcban franciára és németre taníttatta, apámat pedig Oxfordba küldte. Nemrégiben jártam Párizsban a Ritz családnál, amely egy svájci szállodásdinasztia. A Ritz Hotel ugyanúgy 100 éves az idén, mint a szegedi Kass. Náluk minden, a kilincsek, a függönytartók, az egész stílus ugyanaz maradt, mint ami akkor volt. Ezzel szemben nézzük meg a szegedi Kass Szállót! Tipikus példája annak, hogy hogyan néz ki a magyar polgárság: kirabolva, kifosztva, kívülről ugyan bemázolva, de belül kong az ürességtől. Visszatérve a kérdésére, miután elkerültem Szegedről, apámat nem láttam, ő máshol élt. A nagyszüleim és anyám 1945-re meghaltak. 1941-től, 14 éves koromtól már egy gyárban gipszet öntöttem, keramikusként dolgoztam. A húgaimat is én segítettem. Kovács Margitnak, Gádor Istvánnak dolgoztam, korongoltam. Olyan természetesnek tűnt akkoriban minden, nem szegény munkásszülők gyermekeként nőttem fel, hanem szinte teljesen önállóan. A családi hagyományok inkább ösztönösen jöttek fel, hiszen olyan mélyen éltek bennem, mint egy költöző madárban az, hogyan kell visszamennie Afrikába.

– Nem szokott vele előhozakodni, de egyik barátjától hallottam, hogy a háború végén forró fejű fiatalként is pontosan tudta, mit kell tennie...

– A háború utolsó szakaszában a gyenge szellemi ellenállás egyik magjává az Eötvös Kollégium vált, amelynek egyik vezetője Keresztury Dezső lett, aki korábban a Berliini Magyar Akadémia igazgatója volt. Létezett magyar katonai ellenállás is, Pálffy György és Odescalchi irányításával. 1944-ben már nem a Werbőczy-gimnáziumba jártam – négy osztály után átmentem az iparművészeti iskolába, és keramikusként már dolgoznom kellett –, de a kapcsolat megmaradt. Az Eötvös kollégista Klaniczay Tiboron – a későbbi kiváló irodalomtörténész – keresztül szóltak nekem, hogy rajzolóként tudnék-e különböző papírokat, pecséteket készíteni. Megpróbáltam segíteni, hiszen nyomdákval is volt kapcsolatom. Amikor 1944. március 19-én bejöttek a németek, már szoros kapcsolatban voltam az Eötvös Kollégiummal. A nyár folyamán emberekkel kellett mentenünk, sokféle dolgunk akadt, ezek nem igazán hősi történetek. Amikor október 15-én üzentek, hogy itt az idő, barátaimmal, Márkus Miklós mérnökkel és Stoll Béla irodalomtörténésszel mentünk az Üllői útra. A Collegium Medicum nevű épületben laktak a orvosok, az volt a gyülekezőhelyünk. Akkor már egyre jobban süllyedt a hajó, nem voltak eseménytelenek azok a napok, a patkányok már menekültek. Sok erdélyi zsidót, félzsidót, sváb gyereket – akiket erőszakkal vitt el az SS – bújtattunk. Szervezetünk legaktívabb magja az egyik laktanyából egy teherautónyi katoná-

ruhát, fegyvert szerzett. Mi vittük a hamis papírokat. A németek és a nyilasok karácsony előtt felfedezték ezeket a szálakat – biztosan köptek is néhányan –, ezért alaposabban ellenőrizték az útvonalakat. Székely Tamásnak kellett jelentkeznie a nevünkben a német parancsnokságon. Határozott fellépéssel, kitűnő, hochdeutsch németiséggel tárgyalt a németekkel, akik teljesen meg voltak lepve. December 21-re, Sztálin születésnapjára vártuk az orosz támadást. Nagy csapatmozgás volt, éjfél körül megindult a föld, minden égett a katyusáktól. Nekünk a német és az orosz vonal között árkot kellett ásniunk. Amikor hajnalban csöndesedett a támadás, elindultunk hazafelé, de előtte a mieink átküldtek az oroszokhoz hét fiatalembert tárgyalni. Sajnos ők hiába bizonygatták, hogy van a fővárosban egy egyetemista alakulat, az oroszok nem vették komolyan őket. Közülük sokan csak évek múlva tértek vissza. Közben Rákoshegyen még működött a nyilas pártközpont – amelyből később a kommunista pártközpont lett –, tudtuk, hogy fegyvereket is tárolnak ott. Göncz Árpád vezényletével – miután már korábban felderítették az épületet – óvatosan lecsaptunk a nyilasokra. Az akció jól sikerült, sötétedés után harc nélkül sikerült lefegyvereznünk a nyilasokat, akik rögtön megadták magukat. Azonban elkövettünk egy súlyos hibát: nem vágtuk el a telefonvonalakat. Másnap reggel már jött a tábori csendő- és SS-különítmény. Amikor elkezdődött a lövöldözés, a kerítés mögött lapultunk, Göncz Árpádnak átlótték a combját. A nyilasok közül és a mieink közül is sokan megsérültek, nagy fegyverropogás volt, kézigránatok is robbantak. Akkor már a Rákoshegyi úton jöttek az oroszok, mi is visszavonultunk. Ezekben a napokban tüdőgyulladást kaptam, és a sebesült Göncz Árpáddal egy ideig egymás mellett feküdtünk. Bertha Bulcsu kiadott egy riportkötetet, amelyben ezeket a történeteket részletesen leírja.

– Albumait lapozgatva, kiállításait figyelve rögtön feltűnik rendkívül szoros kapcsolata az irodalommal. Honnan ered ez az érdeklődés?

– Ez is Szegedről! Jól emlékszem a mennyezetig zsúfolt polcokra Móra Ferenc dolgozószobájában, az örökké égő szivarjára, bricseszére. Elvitt magával, megmutatta az általa feltárt avar temetőt. Móricz Zsigmond mindig tréfálkozott, én pedig félttem csutak bajuszától. Később, amikor már Budán, a Logodi utcában laktunk, ugyanott lakott Kosztolányi Dezső, a közeli Ostrom utcában Márai, az Attila úton pedig Babits. Az elemi iskolában Móra Ferenc unokaöccse tanított, a Werbőczy gimnáziumban pedig Kosztolányi Gusztáv, a költő rokona vett kezelésbe. Mentorom volt, rajztanárom, tőle kaptam a legtöbbet. Nyitogatta a koponyámat, töltötte bele a tudnivalót. Szivacsként szívtam fel mindent, verset, prózát, Dürert, Leonardót, irodalmat. Ő adta kezembe Áprilyt, Illyést, a Puszták népe kötetét. Lócival, Szabó Lőrinc fiával együtt jártam gimnáziumba.

– A két különlegesen igényes műfaj, a könyvillusztráció és a bélyeg európai rangú mestereinek tartja a kritika. A Brüsszeli Világkiállításon, Moszkvában, Brnóban, Torontóban, Pozsonyban és Sao Paulóban nyert könyvillusztrációival díjakat, Lipcsében kétszer is – 1966-ban és 1977-ben – megkapta „A világ legszebb könyve” díjat. A nyolcvanas évek végén „Az orvostudomány úttörői” című bélyegsorozatával elnyerte a 38. Párizsi Őszi Szalon Európai Filatéliai Művészeti Nagydíját, a Szociflex-blokkja pedig Ásiában, a világ legszebb bélyegeinek versenyében kapott nagydíjat. Hosszan sorolhatnám tovább a sikereket. Sokan úgy tartják, az Internet, az e-mail, a multimédia korában a könyvekre és a postabélyegekre szomorú sors vár. Mit gondol a jövőjükéről?

- A Gutenberg-galaxist el akarják temetni, de nem fog sikerülni. 1973-ban, a magyar könyvnyomtatás ötszázadik évfordulóján kértek fel először bélyegtervezésre. Ez indította el kapcsolatomat a postával. Bélyeget tervezni izgalmas feladat, mert ez az a műfaj, amivel naponta kapcsolatba kerülnek az emberek. Engem is sokan keresnek meg levélben, és a legnagyobb öröm a saját bélyegemmel ellátott borítékban elküldeni a választ. A Magyar Posta Rt. új vezetésével most épp egy olyan programon dolgozunk, amely visszaadja a magyar bélyeg rangját. A rendszerváltás óta magyar könyvet nem illusztráltam. Pomogáts Béla kérésére Pap József 70. születésnapjára én csináltam a verseskötetéhez rajzokat. Örömmel vállalkoztam erre a feladatra, a könyvet az Újvidéki Fórum Kiadó jelentette meg 1996-ban. Az én kötetem utolsó oldalára pedig az ő verseit teszem, mert azokat az értékeket – az erkölcsöt, tisztességet, a nyelv tisztaságát –, amelyek a végvárakban, Szlovákiában, a Csallóközben, Erdélyben és a Vajdaságban jobban megmaradtak, magam is nagyon fontosnak tartom.

- *A Kass Szálló hasznosításával kapcsolatban korábban sokszor nyilatkozott, változott erről az elképzelése az elmúlt években?*

- Már a pártállami időkben, miután elfogadottá váltam Szegeden, hangoztattam azt az elképzelésemet – és ez az újságokban is megjelent –, hogy a Tisza-parton szabadidőközpontot kellene kialakítani. Ez egy gyönyörű város, Lechner száz évvel ezelőtt úgy alkotta meg, hogy csak hozzátenni lehet. Példának említeném a Röck-házat, amit Koczor Gyuri fantasztikusan megcsinált. A polgármester egyszer úgy fogalmazott: a Kass Szálló, a színház és múzeum határolta terület Szeged Bermuda-háromszöge. Úgy látom, lassan kezd megszépülni ez a Tisza-parti szakasz is. Én ugyan nem vagyok rojalista, hogy Erzsébet királynő szobrát üdvözljem, de szívesebben látom, mint korábban a hadonászó halaskofát. Ennek a városnak szükség lenne egy olyan helyre, ahol le lehet ülni, az emberek megpihenhetnek, beszélgetni tudnak. Sétáltam az alsóvárosi templom körül, ott ültek a kismamák babakocsival. A Kass Szálló épületéből talán nem is hotelt kellene csinálni, még akkor sem, ha száz szobát alakítanának ki, értelmetlenül szórva rá a pénzt. Száz szobához száz fürdőszoba is kell, ami már önmagában legalább egymilliárd forint. Inkább a koncertterembe kellene életet lehelni, Bartók huszonnégy hangversenyt adott ott, mert csodálatos az akusztikája. Bálók, szalagavatók, esküvők, kamarakonzertek kaphatnának helyet benne. Egy jó étterem, elől cukrászda lehetne benne. De közepes árkategóriájú, nem a „high society”-nek! A hátsó traktust pedig el kellene adni üzleteknek, irodáknak.

- *1985-ben nyílt meg a Vár utcában a Kass Galéria, amely az elmúlt tizenkét évben sok rangos tárlatnak adott otthont. Elégedett azzal a szereppel, amit a város művészeti életében játszik?*

- Az ember sohasem lehet elégedett, de akit tudtam, elhoztam. Faludyt, Határ Győzőt, John Halast, Juhász Ferencet. Nagy öröm számomra, hogy létezik, ma is működik. A polgármester úgy fogalmazott: egy ékkő a város szívében. Nagyon kevesen engedhetik meg maguknak ma ezt a luxust. A szegedi adófizetők pénzéből jött létre, minimális költséggel, csupán a falakat meszeltettük le, padlószőnyeget tettünk le, lámpákat szereltünk fel. Örömmel olvastam a Tiszatájban, hogy Kopasz Mártát boldoggá tette, hogy a galériámban állított ki. Számomra is öröm, ha helyet tudok biztosítani ilyen tárlatok számára. Nagyon megválogatom, kit hívok meg oda. A zsilipeket nem akarom felhúzni. Most, a 70. születésnapomra készülve egy nagy kiállítást rende-

zünk. Úgy látom, ma a pénzvilág felé kell fordulnunk, a mai Fuggerek, Rothschildok és Hatvany bárók felé. Nekünk is segítenünk kell abban, hogy a gazdasági élet meghatározó személyiségei mihamarabb mecénássá váljanak. A december 12-én nyíló szegedi kiállításom címe: Az aranytojást tojó tyúk. Nagy Adámmal, a szegedi múzeum nemzetközi hírű, nagyszerű pénzzakértójével közösen csináljuk. Megkerestük a tizenhét szegedi bankot, és tizenhét oltárt készítettünk, ahol Mammon és az aranybika előtt áldozhat a szegedi nép.

Hollósi Zoltán

